

О. В. Літвінова, Д. В. Коломойчук

Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського

ПСИХОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ У ВІДНОШЕННІ ПРАБАТЬКІВ ДО СВОЇХ ДІТЕЙ ТА ВНУКІВ

Анотація. Розглянуто проблему відносин між представниками різних поколінь у родині, наголошено на актуальності досліджень міжпоколінних відносин у родині в сучасних умовах розвитку суспільства. Представлено результати емпіричного дослідження особливостей відносин прабадьків з їхніми дітьми та внуками. За результатами дослідження встановлено статистично значущі відмінності щодо методів виховання, які використовують люди старшого покоління до дітей та внуків; має місце використання різних стилів поведінки прабадьків у конфліктних ситуаціях по відношенню до дітей та внуків за умови різного місця проживання.

Ключові слова: родина, прабадьківство, міжпоколінні відносини в родині, взаємодія, конфлікт, спадкоємність поколінь.

Аннотация. Изложены результаты исследования психологических особенностей в отношении представителей старшего поколения к своим детям и внукам. На уровне статистической значимости выявлены высокий уровень кооперации людей старшего поколения по отношению к детям, с которыми они проживают совместно и более высокий уровень отношений к неудачам детей, с которыми проживают отдельно. Прародители имеют более высокий уровень кооперации, симбиоза и контроля с теми внуками, которые проживают отдельно.

Ключевые слова: семья, прародительство, межпоколенческие отношения в семье, взаимодействие, конфликт, преемственность поколений.

Постановка проблеми. Родина являє собою безпосередній, найбільш особистий рівень відносин між різними поколіннями. В даний час родина зазнає демографічні, культурні, соціально-економічні зміни, які відбиваються як на макрорівні суспільних відносин, так і на внутрішньо-сімейних зв'язках. Молодь часто не має чіткого уявлення про життя старшого покоління і драматизує їх соціальне становище, створюючи стереотипи, що, у свою чергу, відображається на їхніх взаємовідносинах (Gavilyuk & Tricoz, 2011).

У суспільній свідомості поширена модель, яка характеризується витісненням старості зі сфери доступу до престижних цінностей, влади та інших ресурсів. З іншого боку, старше покоління, виховане в інших ціннісних орієнтирах, важко сприймає сучасні мобільні зміни, має дещо викривлене уявлення про молодь, яка цінує інше, думає по-іншому, для якої відкриті двері в інші світи. Сучасні події в Україні, військовий конфлікт, окуповані території, створення псевдореспублік – усе це стало можливим ще й тому, що люди старшого покоління, ностальгуючи за епохою Радянського Союзу, прагнули повернути історію назад. Завдання кожного покоління зробити так, щоб їхні нащадки жили краще, акумулювали в собі ті загальнолюдські та культурні цінності, які були притаманні попереднім поколінням. Тому проблема взаємовідносин поколінь у родині дуже актуальна, знаходження механізмів взаємодії, заснованої на розумінні один одного, на прагненні слухати і відчувати один одного є важливим завданням сучасної психологічної науки та практики.

У житті кожної людини родинні відносини мають важливе значення. Починаючи з ранніх років, вони формують особистість у залежності від її культурного, соціального та духового рівня. Для повноцінного розвитку особистості важливим є знання свого минулого, історії життя своїх предків, сімейних цінностей та традицій, і в цьому питанні необхідне бажання щодо активної взаємодії всіх поколінь у родині, заснованої на турботі, довірі, щирому відкритому спілкуванні. В. Кіго-

лі і Є. Скабіні стверджують, що родина – це інструмент передачі культури з покоління в покоління (Cigoli & Scabini, 2006).

Незважаючи на те, що проблема міжпоколінних відносин у родині не є новою в психологічній літературі, існує необхідність актуалізації психологічних досліджень щодо особливостей взаємодії прабабків та внуків як чинника спадкоємності поколінь і гармонізації внутрішньо-сімейних стосунків, а також у порівнянні відносин прабабків до своїх дітей та внуків, що, за нашою гіпотезою, дійсно має певні відмінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З погляду представників постнекласичної парадигми, сім'я – це динамічна система, яка перебуває в постійному розвитку та перебудові стосунків. Саме тому вона аналізується не як усталене, стійке утворення з певними особливостями, а як процес «буття сім'ї» (Kutuzova, 2005). Представники класичної парадигми також розглядають сім'ю в процесуальному аспекті, виділяючи стадії та життєві цикли розвитку сім'ї. Однак поняття процесу в обох напрямках містить різний сенс.

З позиції класичної системної сімейної психології, сім'я – це структура або система з певними закономірностями, яка розвивається згідно з заздалегідь відомим життєвим циклом сім'ї, тобто проходить всі його основні етапи розвитку (Varga, 2011). При цьому зміна одного етапу на інший невід'ємно супроводжується об'єктивними подіями, які й визначають особливості проходження даного періоду. У той же час, у постнекласичній парадигмі сім'я розглядається в постійній динаміці самоконструювання, яка залежить від внутрішніх стосунків її членів, від діалогу сім'ї із соціумом, від реалізації родинних традицій (Galichanskaya, 2014). На перший план виходять не стільки самі взаємини, скільки їх якість, постійна трансформація та вдосконалення, здобуття нових рис і елементів, а також особливості інтерпретації та тлумачення того, що відбувається в стосунках (Kutuzova, 2005). Отже, на відміну від класичних поглядів, у постнекласичній психології сім'я аналізується не стільки як зумовлений об'єктивними чинниками процес, скільки як відкрита міжособистісна взаємодія, яка знаходиться в постійному русі, діалозі та трансформації.

Особливу цінність для аналізу міжпоколінних відносин мають роботи Б. Дубіни та Ю. Лотмана, в яких розкривається зв'язок змін із культурно-історичною традицією розвитку суспільства (Postnikova, 2008). У проблемі взаємовідносин поколінь переважають дві точки зору: одні автори, такі як М. Мід і С. Паркінсон, обґрунтовують ідею глобального загального розриву між поколіннями, який постійно збільшується (Mead, 1998), інші підкреслюють маятниковий характер міжпоколінних взаємовідносин, з їхньої точки зору періоди конфліктів перетинаються з періодами спадкоємності (Ortega y Gasset, 1994).

З'явилося багато досліджень, у центрі уваги яких був «конфлікт поколінь», «розрив поколінь». Науковий інтерес до проблеми конфлікту поколінь виник у західній психології і соціології в другій половині ХХ сторіччя (роботи М. В. Вдовіної, Є. І. Іванова, К. Лоренца, Ж. Менделя, Г. Маркузе, В. Сатир, Є. А. Смирнова, Л. Фойер та ін.). Конфлікт поколінь – це природний, універсальний шлях розвитку людського суспільства і визначається людською природою (Glotov, 2004).

Якщо в західній психології проявляється високий і стабільний інтерес до проблеми конфлікту поколінь (R. Bendler, R. Berges, H. Fischman, J. Jackson, S. Minuchin, C. Whitaker і ін.), то у вітчизняній психології вивчення відносин між поколіннями представлено в основному дослідженнями проблеми «бабків і дітей», сімейних відносин і психотерапії сім'ї (М. А. Абалкіна, Ю. Є. Альошина, В. М. Дружинін, А. С. Співаковська, В. В. Столін та ін.).

Родинні взаємовідносини – це складна психічна реальність, яка включає в себе індивідуальні, колективні, оногенетичні, соціогенетичні та міфологічні основи (В. В. Абраменкова, Н. М. Лебедева, Є. Є. Сапогова, Л. Б. Шнейдер).

Прабатьківство – це соціально-психологічний феномен, основним завданням якого є передача новим поколінням накопиченого досвіду, норм та правил поведінки в суспільстві, тобто безпосередня участь у процесі соціалізації (Suslova, 2011). Цей процес обумовлений психологічними особливостями різних поколінь, їхніми сімейними історіями, міфами, стилями діяльності прабатьків тощо (Litvinova, 2012). Історичному аспекту взаємин між поколіннями присвячені роботи В. В. Колесова, А. В. Толстих. Взаємостосунки поколінь у сучасних сім'ях досліджували М. Д. Александрова, О. С. Балабанова, О. В. Бойко, М. Ю. Михайлова, В. Д. Шапіро.

Аналіз літератури за означеною проблемою свідчить про те, що у вітчизняній літературі останніх років немає досліджень, в яких комплексно розглядаються проблеми взаємостосунків прабатьків з їхніми дітьми та внуками, немає місця порівняння якості цих стосунків за певними психологічними змінними (методами виховання, задоволеністю відносинами, стилями поведінки в конфлікті, прагненням до симбіозу, кооперації, відношенням до невдач), а також особливості цих відносин у залежності від сумісного чи окремого проживання прабатьків із своїми нащадками. За нашим припущенням за всіма означеними параметрами існують певні відмінності, враховуючи які можливо розробляти та впроваджувати методи психологічної допомоги представникам різних поколінь у родині для покращення якості їхніх взаємовідносин.

Метою статті є визначення особливостей відносин прабатьків з їхніми дітьми та внуками на основі теоретичного аналізу проблеми та її емпіричного вивчення. Досягнення мети дослідження передбачає виконання таких завдань: теоретично обґрунтувати існування відмінностей у взаємовідносинах представників різних поколінь у родині; емпірично перевірити наявність відмінностей відносин прабатьків до своїх дітей та внуків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Родинні покоління – це соціально-вікова сукупність людей, однаково віддалених у родинному відношенні від спільних предків (батьки, діти, внуки), що утворюють по відношенню до них однаковий ступінь спорідненості по прямій лінії (рис. 1) (Postnikova, 2008).

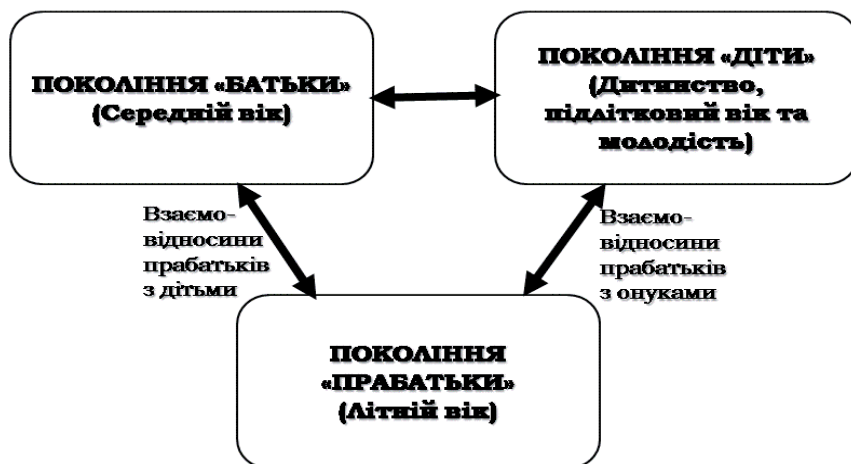

Рис. 1. Міжпоколінні відносини в родині

У даний час взаємодія і соціалізація поколінь ускладнені. Проблема міжпоколінного конфлікту в сучасній сім'ї стає всеактуальнішою. Русійними силами конфлікту поколінь виступають міжпоколінні протиріччя, інтереси і ціннісні орієнтації суб'єктів. З точки зору М. Г. Садовського і А. А. Гліскова, аномалія від-

носин між поколіннями в родині – це ситуація, коли взаємодія поколінь призводить не до кооперації її членів, а до протистояння між ними аж до взаємознищення. Однак такий варіант міжпоколінних відносин у родині зустрічається значно рідше, ніж глибока редуція, спрощення відносин між сімейними поколіннями. Причому, ця редуція може розвиватися зовні безконфліктно. До числа сімейних аномалій, на їхню думку, не слід відносити конфлікт «батьків і дітей», який є необхідною умовою успішної соціалізації. Проте не можна не брати до уваги аномальні соціально неприйнятні форми міжпоколінних конфліктів, що мають негативні наслідки для суспільства, сім'ї та особистості (Sadovsky & Gliskov, 1998).

М. С. Бережною обґрунтовано такі чинники розвитку відхилень у міжпоколінних відносинах: критичні родинні життєві події, сімейний стрес, кризові стани членів родини, індивідуальний особистісний досвід членів родини, культурні традиції родини, комунікативні особливості родини, сімейна адаптація, емоційна залежність членів родини один від одного, міжпоколінні границі, згуртованість родини, страх до змін та ін. При спільному проживанні дорослих дітей і їхніх батьків проблема міжпоколіного конфлікту постає найбільш гостро (Berezhnaya, 2001).

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація та узагальнення змісту психологічних теорій вітчизняних та зарубіжних учених з даної проблеми; *емпіричні* – спостереження, бесіди, авторська анкета «Моя роль прабатька»; тестування («Методика виявлення домінуючого стилю поведінки особистості в конфліктних ситуаціях» К. Томаса; «Методика діагностики батьківського ставлення» А. Я. Варга, В. В. Століна); *методи математико-статистичної обробки даних* (критерій Мак-Німара, Хі-квадрат, критерій Манна-Уїтні та Т-критерій Вілкоксона). Експериментальну вибірку склали люди похилого віку (60-74 роки) в кількості 30 осіб, всі вони є студентами Кременчуцького університету третього віку, заснованого на базі Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Проведення усіх визначених нами психодіагностичних методик мало на меті виявити особливості відносин людей старшого покоління із своїми дітьми та із своїми внуками, тому в інструкціях до методик ми пропонували респондентам відповідати на запитання з двох позицій: 1) «Я» як бабуся/дідусь і 2) «Я» як мати/батько.

Згідно з результатами анкетування було отримано такі дані: у людей похилого віку домінують хороші взаємовідносини як з дітьми, так і з онуками (70 % і 47 % відповідно), нейтральні відносини найбільш характерні при взаємодії з онуками (23 %), ніж з дітьми (6,5 %); мають місце складні відносини як із онуками, так і з дітьми (13 % і 6,5 % відповідно). Отже, можна зробити висновок, що за суб'єктивним відчуттям відносини прабатьків зі своїми дітьми складаються краще, ніж їхні відносини з онуками, незважаючи на поширену думку про те, що до внуків завжди відносяться краще, ніж до дітей.

Відповідно даних щодо участі прабатьків у вихованні онуків було отримано такі дані: 70 % прабатьків беруть безпосередню участь у вихованні внуків, тоді як 13 % опитаних респондентів вважають це недоцільним, 17 % участь у вихованні беруть частково. Було виявлено відмінності відносно застосування прабатьками методів виховання до своїх дітей та внуків. Отримані дані говорять про те, що в цілому прабатьки віддають перевагу роз'ясненням, як по відношенню до дітей (83 %), так і по відношенню до внуків (67 %). Простежується відмінність у застосуванні умовлянь та покарання. Вмовляння прабатьки більш схильні застосовувати до внуків (50 %), ніж до дітей (37 %). Найменше прабатьки застосовують покарання, при чому це переважно застосовується до дітей (27 %), ніж до внуків (7 %). За отриманими результатами можна зробити висновок, що більшості прабатьків притаманно застосовувати роз'яснення як для виховання дітей, так і внуків. Та-

кож більшість респондентів схильні застосовувати до внуків умовляння та майже не застосовують покарання. Можливо це пов'язано з тим, що прабатьки віддають функцію виховання внуків їхнім батькам, а свою роль бачать в іншому – в допомозі, в турботі і не бажають погіршувати з молоддю стосунки.

Бажання змінити взаємовідносини із дітьми виявили 30 % респондентів, з онуками – 47 %, тобто наявні стосунки їх не влаштовують, вони дещо напружені і мають суперечності, але 57 % опитаних вважають, що у взаємовідносинах з дітьми та внуками відмінностей немає.

Розрахунок за програмою SPSS при використанні критерію Мак-Німара показав, що на рівні статистичної значущості прабатьки більш схильні застосовувати покарання до своїх дітей ($\chi^2 = 0,025$; $p \leq 0,05$), ніж до внуків. Інших статистично достовірних відмінностей не виявлено.

На основі отриманих даних анкетування ми розділили респондентів на дві групи – ті, хто проживає окремо від своїх дітей та внуків і тих, хто проживають разом. На нашу думку, проблема особистого простору є важливим фактором для людини будь-якого віку, але матеріальні проблеми українського суспільства створюють перепони на шляху до створення такого простору, це з одного боку, а з іншого – сумісне проживання багатопокілінної родини є історично характерним для нашого суспільства. О. І. Шендрік вважає, що ефективним засобом вирішення конфліктів між поколіннями є шлях за двома напрямками: це дотримання рамок і визнання свободи вибору у відношенні старшого та молодшого поколінь, духовно-моральне виховання (Shendrik, 1990).

За результатами проведення методики «Виявлення домінуючого стилю поведінки особистості в конфліктних ситуаціях» К. Томаса отримано дані, проілюстровані рис. 2–3.

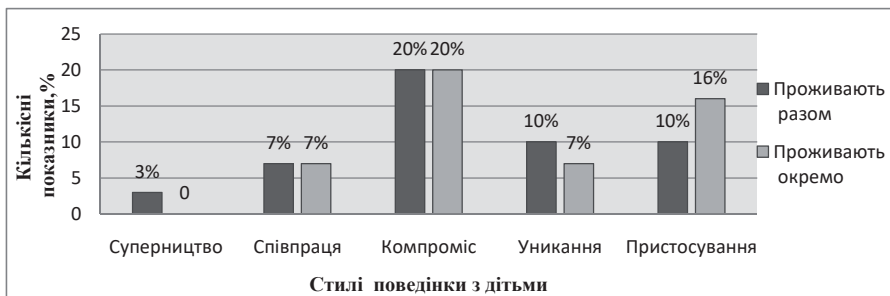

Рис. 2. Розподіл стилів поведінки людей похилого віку в конфліктних ситуаціях з дітьми

Отримані дані говорять про те, що в конфліктних ситуаціях зі своїми дітьми люди старшого покоління найчастіше обирають компроміс (40 %) незалежно від типу проживання (разом чи окремо). Також, одним із домінуючих стилів є пристосування, яке застосовує досить велика кількість досліджуваних – 26 %, причому з них 10 % тих, хто проживає разом із дітьми, і 16 % ті, які проживають окремо. Найнижчий показник має суперництво, і характерний він для тих прабатьків, які проживають разом із дітьми (3 %). За отриманими результатами можна зробити висновок, що прабатьки у конфліктних ситуаціях зі своїми дітьми в більшості випадків застосовують конструктивну стратегію – компроміс, незалежно від місця проживання, тобто в досліджуваних родинах створюється ситуація, коли кожен може висловити свою думку, прислухатися до думки іншого і навіть піти на поступки, щоб не загострювати ситуацію, що склалася.

До пристосування більш схильні досліджувані, які проживають окремо, ніж ті, що проживають разом. Даний факт можливо пояснити тим, що респонденти –

це люди поважного віку, їхній стан здоров'я не завжди дає можливість бути активними, самостійно задовольняти всі свої потреби, тому вони відчують деяку залежність від молодого покоління, особливо від своїх дітей і тому не бажають погіршувати з ними стосунки, конфлікти прагнуть згладити або пристосуватися до ситуації, яка склалася.

Рис. 3. Розподіл стилів поведінки людей похилого віку в конфліктних ситуаціях з онуками

Що стосується стратегій поведінки людей похилого віку з онуками в ситуації конфлікту, то маємо такі дані: в цілому, відносно вибірки, прабатьки у конфліктних ситуаціях з онуками використовують пристосування (43 %), причому з них переважають ті, які проживають окремо (33 %). Також значній частині прабатьків властиво застосовувати уникання (37 %), переважно до тих онуків, з якими проживають разом (30 %). Отримано низькі показники застосування компромісу (14 %) та співпраці (6 %), однакові для тих, які проживають разом і окремо.

За отриманими результатами можна зробити висновок, що більшість прабатьків у конфліктних ситуаціях з онуками застосовують пристосування та уникання, та на них суттєво впливає фактор різного місця проживання. Прабатьки, які проживають разом з онуками найчастіше застосовують уникання, можливо тому, що, стикаючися кожного дня, вони можуть мати більшу вірогідність виникнення конфліктних ситуацій і заради підтримки нормальних взаємовідносин з онуками прабатьки свідомо уникають суперечностей з ними.

Стосовно ж тих респондентів, які проживають окремо від дітей та внуків, то вони застосовують стратегію пристосування. На фоні того, що вони зустрічаються з онуками досить рідко, прабатьки не бажають під час зустрічей з'ясовувати відносини і намагаються не звертати уваги на розбіжності думок, деякі непорозуміння, пристосовуючися, таким чином, до думок і дій своїх нащадків.

Обчислення за програмою SPSS за критерієм хі-квадрат показав, що на рівні статистичної значущості стилі поведінки прабатьків у конфліктних ситуаціях по відношенню до внуків за умови різного місця проживання статистично відрізняються. Обраний стиль поведінки у конфліктних ситуаціях прабатьків з їхніми внуками більше піддається впливу фактора місця проживання ($\chi^2 = 0,042$; $p \leq 0,05$), ніж із дітьми. Інших статистично достовірних відмінностей не виявлено.

Потрібно розуміти, що найбільш конструктивною стратегією вирішення будь-якого конфлікту є співпраця, а її прабатьки застосовують дуже рідко, і в більшості випадків при взаємодії із своїми дітьми. Дана стратегія дозволяє у відкритій взаємодії, у відкритому спілкуванні прояснити всі претензії і виробити таку поведінку, яка б задовольнила кожного (Goryanina, 1991). Тільки прагнення йти назустріч один одному може створювати ситуацію гармонійної взаємодії, об'єднувати родину і створювати міцні родинні стосунки.

За даними методики «Діагностики батьківського ставлення» А. Я. Варга, В. В. Століна було проаналізовано рівень прийняття, кооперації, симбіозу, контроль та відношення до невдач у відносинах прабабків зі своїми дітьми та внуками. За шкалою «прийняття/відторгнення» виявлено показники високого рівня прийняття дітей (43 %) і внуків (36,5 %). Стосовно кооперації, у відносинах з дітьми переважає високий рівень (30 %), а з онуками – середній (26,5 %), звідси можна констатувати той факт, що прабабки більш широко цікавляться дітьми та високо оцінюють їхні можливості, порівняно з онуками.

Показники симбіозу свідчать, що з дітьми переважає високий рівень (23,5 %), а з онуками – середній (33,5 %), тобто прабабки знаходяться в більш близьких відносинах із своїми дітьми, ніж з онуками. Простежуються середні показники контролю у відносинах і з дітьми (20 %), і з онуками (26,5 %). Щодо відношення до невдач переважають низькі показники, тобто прабабки оцінюють високо можливості своїх нащадків, не допускаючи думки про можливі невдачі.

Обчислення статистичного критерію Манна-Уїтні дав змогу з'ясувати особливості ставлення прабабків до дітей за умови різного місця проживання: має місце вищий рівень кооперації ($U = 0,031$; $p \leq 0,05$) та нижчий рівень контролю ($U = 0,003$; $p \leq 0,05$) з дітьми, з якими проживають разом; нижчий рівень відношення до невдач ($U = 0,016$; $p \leq 0,05$) дітей, з якими проживають окремо. Інших статистично достовірних відмінностей не виявлено.

За критерієм Вілкоксона, прабабки мають вищий рівень кооперації ($T = 0,027$; $p \leq 0,05$) та симбіозу ($T = 0,044$; $p \leq 0,05$) з дітьми, ніж з онуками.

Таким чином, взаємовідносини людей старшого покоління зі своїми дітьми характеризуються взаєморозумінням при досягненні цілей, високим ступенем прийняття, єдності, але високим рівнем контролю та більш емоційним реагуванням по відношенню до невдач. Коли представники різних поколінь проживають разом, особливо батьки та їхні діти, то процес сепарації відбувається занадто повільно, старшому поколінню дуже складно «відпустити» своїх дітей, прийняти те, що вони вже дорослі і контролювати їхнє життя вже не має сенсу. На протилежність вищезазначеному, якщо батьки та діти проживають окремо і не мають можливості бачити один одного кожного дня, спілкуватися віч-на-віч, то батьки менше контролюють своїх дітей та не загострюють увагу на їхніх невдачах, а іноді навіть і не знають про них. Тому таких дітей батьки вважають успішнішими, більше вірять в їхні власні сили та можливості.

Результати методики А. Варга–В. Століна з точки зору взаємовідносин прабабків та внуків за умови різного місця проживання говорять про те, що показники за шкалою «прийняття» простежуються достатньо високі, особливо у тих, хто проживає окремо (43 %). Відносно кооперації – у відносинах з онуками, які проживають окремо, наявний високий та середній рівні (17 %, 33 %), порівняно з проживаючими разом (13,5 %, 26,5 %). Нижчий показник симбіозу (13 %) проявляється у відносинах з онуками, з якими проживають разом, тобто прабабки спілкуються краще та мають більш тісні стосунки з онуками, які живуть окремо від них. Даний факт можна пояснити тим, що старше покоління при рідких зустрічах з онуками не бажає з'ясовувати розбіжності в поглядах на різні сфери життя та намагаються уникати конфліктних ситуацій. Тобто має місце яскраво виражені відмінності в показниках за шкалою «симбіоз» у представників старшого покоління відносно дітей та внуків. Якщо з дітьми вони мають більш споріднені відносини, то з онуками займають споглядальну позицію.

Простежуються вищі показники контролю (16,5 %) стосовно внуків, з якими проживають разом. Можливо це зумовлено тим, що прабабки вважають що вони теж мають відповідальність за внуків, які проживають разом з ними навіть на рівні їхніх батьків, також це може залежати від умови проживання всієї родини разом. У відношенні до невдач переважають низькі показники, у тих, хто проживає

окремо – 43 %, а у тих, хто разом – 33,5 %. Старше покоління досить поблажливо ставиться до невдач молодшого покоління.

Обчислення за програмою SPSS за статистичним критерієм Манна-Уїтні показав, що особливості батьківського ставлення до внуків за умови різного місця проживання відрізняються на рівні статистичної значущості. Прабатьки мають вищий рівень кооперації ($U = 0,023$; $p \leq 0,05$), симбіозу ($U = 0,022$; $p \leq 0,05$) та контролю ($U = 0,046$; $p \leq 0,05$) з онуками, з якими проживають окремо. Інших статистично достовірних відмінностей не виявлено.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що якість відношення прабатьків до своїх дітей та внуків має певні особливості, певні відмінності. Нами була висунута гіпотеза, що якість цих відносин буде відрізнятися ще й від сумісного чи окремого проживання представників різних поколінь. Більшість опитаних представників старшого покоління вважають свої відносини з онуками складними або нейтральними, бажаючи покращити ці стосунки. До своїх дітей люди старшого покоління вважають доцільним використовувати покарання, але їхні діти вже дорослі люди і мають особисту думку, перевиховувати їх не має сенсу, але все ж таки виховувати почуття провини у своїх дітей залишається поведінковою стратегією людей старшого покоління.

Результати дещо спростовують стереотипні уявлення про те, що до внуків відносяться краще, ніж до дітей. Згідно з отриманими результатами прабатьки більшу увагу зосереджують на своїх дітях, з онуками не бажають псувати стосунки. Можна стверджувати, що взаємовідносини прабатьків з їхніми дітьми більш тісні, вони краще розуміють один одного, порівняно з онуками. Покоління прабатьків більшу частину свого продуктивного життя провели у відмінній від сьогодення соціально-політичній ситуації, покоління їхніх дітей частково також застали радянські часи, тому, можливо, близькість їхніх цінностей, способу життя в більшому ступені поєднує старше покоління та їхніх дітей, створюючи більш близькі стосунки між ними, що засновані на симбіозі та кооперації. Молоде покоління – це покоління дітей Google і Yandex, людей, які живуть в ситуації постійних викликів сучасності, ситуації різноманітності, швидких змін і їхні прабатьки часто не можуть цього зрозуміти, роблячи паралелі зі своєю молодістю.

Взаємодія поколінь у родині повинна бути тим психологічним ресурсом, який дозволяє і молодим людям, і людям похилого віку протистояти кризам, негативним викликам сучасності, знаходити в собі сили відновлюватися після тяжких випробувань. Коли людина знає, що родина – це той осередок, де на тебе чекають, де тебе приймають таким, який ти є, то це дає сили і ресурси, тому навчання навичкам конструктивної взаємодії різних поколінь у родині повинно стати одним із завдань сучасної психологічної допомоги.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі проведення психологічних консультацій із представниками різних поколінь, для розробки програм соціально-психологічних тренінгів щодо налагодження конструктивної взаємодії в родині.

Бібліографічні посилання

- Berezhnaya, M. S. (2001), *Psychological counseling on the problems of intergenerational communication in the family [Psihologicheskoe konsul'tirovanie po problemam mezhpokolencheskogo obshcheniya v sem'e]*, Author's abstract in candidacy for a degree of Ph. D. In Psychology: 19.00.05 – Social Psychology, Moscow.
- Cigoli, V. & Scabini E. (2006), *Family identity: ties, symbols and transitions*, Lawrence Erlbaum Associates, London.
- Galichanskaya, A. (2014), "The influence of family tradition on the prevention of intergenerational conflicts for teenagers in the family" ["Vplyv rodynnoї tradicii na zapobigannya mizhpokolinnykh konfliktiv u pidlitkiv u sim'ї"], In V. I. Sudakov (Eds) *Actual problems*

- of sociology, psychology, pedagogy [Aktual'ni problemy sotciologii, psykhologii], Taras Shevchenko National University of Kyiv, Vol. 2 (23), p. 49–55.
- Gavrilyuk, V. V. & Tricoz, N. A. (2011), “Dynamics of value orientations in the period of social transformation: a generic approach” [“Dinamika tsennostnyh orientacij v period social'noj transformacii: pokolennyj podhod”], available at: <http://www.studfiles.ru/preview/460521>.
- Glotov, M. B. (2004), “Generation as a category of sociology” [“Pokolenie kak kategoriya sociologii”], available at : <http://ecsocman.hse.ru/data/295/764/1231/005.GLOTOV.pdf>.
- Goryanina, V. A. (1997), “Psychological prerequisites of the unproductive style of interpersonal interaction” [“Psichologicheskie predposylki neproduktivnogo stilya mezhluchnostnogo vzaimodejstviya”], *Psichologicheskij jurnal – Psychological journal*, Vol. 6, p. 73–83.
- Kutuzova, D. A. (2005), “Being a family”: a view from the perspective of social constructionism. Review of the works of L. Bella and her collaborators” [«Byt' sem'ej»: vzglyad s tochki zreniya social'nogo konstrukcionizma. Obzor rabot L. Belly i ee sotrudnikov], *Postneklassicheskaya psihologiya. Sotsial'nyi konstruktivizm i narrativnyi podhod – Postnonclassical psychology. Social constructivism and narrative approach*, Vol. 1 (2), p. 72–92.
- Litvinova, O. V. (2012), “Psychological aspects of influence of grandparents on the process of socialization of youth” [“Psichologichni aspekty vplyvu prabat'kiv na protces sotcializacii molodi”], *Teoretychni ta prykladni problemy psichologii. Zbirka naukovykh prats' SNU imeni V. Dalya – Theoretical and applied problems of psychology. The collection of scientific works of Volodymyr Dahl East Ukrainian University*, Vol. 2 (28), p. 180–188.
- Mead, M. (1998), *Culture and the world of childhood [Kul'tura i mir detstva]*, Nauka, Moscow.
- Ortega y Gasset, J. (1994), *The revolt of the masses*, W. W. Norton & Company, New York, London.
- Postnikova, M. I. (2008), *Psychological aspects of relations between generations in the modern Russian society [Psichologicheskie aspekty otnoshenij mezhdru pokoleniyami v sovremennom russkom obshchestve]*, Pliz, Novosibirsk.
- Sadovsky, M. G. & Gliskov, M. G. (1996), “On the structure of relations between generations in the family” [“O strukture otnoshenij mezhdru pokoleniyami v sem'e”], *Preemstvennost' pokoleniy: dialog kul'tur – Continuity of generations: dialogue of cultures*, Vol. 2, p. 48–50.
- Shendrik, A. I. (1990), *Spiritual culture of youth: the essence, state, and ways of development [Duhovnaya kul'tura molodezhi: sushchnost', sostoyanie, puti razvitiya]*, Molodaya Gvardiya, Moscow.
- Suslova, T. F. (2011), “The psychology of primogeniture” [“Psihologiya praroditel'stva”], *Sotsiosfera – Sociosphere*, Vol. 32, p. 84–89.
- Varga, A. Ya. (2011), *Introduction to systemic family psychotherapy [Vvedenie v sistemnyuyu semejnyuyu psihoterapiyu]*, Kogito-Centr, Moscow.

Надійшла до редколегії 26.03.2017

УДК 159.95

О. В. Мазяр

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРЕДМЕТ ПСИХОТЕРАПІЇ В СУБОСОБИСТІСНОМУ АНАЛІЗІ

Анотація. Висвітлено деякі теоретичні положення субособистісного аналізу невротичної поведінки особистості, показано специфіку особистісної проблематики суб'єкта. Представлено оригінальну структуру особистості, описано функціональне призначення структурних елементів та особливості їхніх внутрішніх зв'язків (ко-

Olga Litvinova, Daria Kolomoichuk

Psychological differences in relation of ancestors to their children and grand-children

Background. There is a need to actualize research on the interaction of ancestors, their children and grandchildren as a factor in the formation of the continuity of generations and the harmonization of intra-family relations.

The **objective** of this article is to substantiate theoretically and study empirically the characteristics of the relations of ancestors to their children and grandchildren regarding the factor of living (joint or divided).

Method. The questionnaire “My role as an ancestor” (the authors’ invention), “Methodology of revealing the dominant style of behavior in the conflict” by K. Tomas, “The methods of diagnosis of the parental relationship” by A. Warga and V. Stolin were chosen as psychodiagnostic tools.

Sample. 30 female respondents, aged 60–74, all students belong to the Kremen-chug University of the Third Age.

Results. Most respondents consider their relationship with their grandchildren more complex than with children, and they want to improve the quality of these relations. The people of the elder generation consider it necessary to use punishment towards their children, while towards grandchildren – clarification and persuasion. The style of behavior in the conflict between grandparents and grandchildren is more influenced by the factor of the place of residence. In conflicts with their children, elderly people use the strategy of compromise and adjustment, and with grandchildren – adaptation and care. There is a higher level of cooperation and a lower level of control of children with whom grandparents live together. Meanwhile, there is a lower level of attitude towards failures of the children who live separately. In relation to grandchildren who live separately, the ancestors manifest a high level of cooperation, symbiosis and control.

Conclusions. The people of the elderly generation are more focused on their children than on grandchildren and have closer relations with them. The quality of relations is influenced by the factor of living (joint or separate).

Key words: ancestor, intergenerational relations in the family, conflict, succession of generations, acceptance, control.